

Adatok Jászárokszállás és környéke negyedidőszaki üledékeinek Mollusca-faunájához

Fűköh Levente–Keskeny Ágnes

Abstract: *Data to the mollusc fauna of the quaternary sediments of the Jászárokszállás (Jászság, Hungarian Great Plain).* The quaternary deposits of Jászság area situated between the territory of northern part of Great Hungarian Plain and the southern foreland of Matra Mountains. The palaeoecological and stratigraphical analysis of the mollusc fauna of the quaternary deposits give new data to the development of the Jászság territory. The sediments were deposited by the ancient rivers (Bene stream, Gyöngyös stream). The malacological material that can be found in the sediments a can be ranged into the *Bithynia leachi-Trichia hispida* biozone, *Succinea oblonga* subzone.

Key-words: Quarter malacology, Biostratigraphy, Hungary

Az 1994 és 1998 között az M3-as autópálya nyomvonalán végzett (részben régészeti feltárásokhoz kapcsolódó) negyedidőszaki üledékfeltárások malakológiai anyagainak elemzése során (Fűköh, L. 1996) az egykori folyómedrekben leggyakrabban a felső pleisztocénbe sorolható (*Bithynia leachi – Trichia hispida* biozóna) Mollusca-faunákat sikerült feltárni. Ugyanakkor feltűnő volt, hogy a fosszilis folyómedreken kívül másutt ilyen típusú üledékeket nem találtunk. Időközben a Jászság területén, Jászárokszállás mellett egy felhagyott homokbányában figyeltünk fel rá, hogy az üledékben igen jelentős számú és jó megtartású malakológiai anyag található.

Irodalmi adatokból ismeretes, hogy a Jászság területe az újharmadidőszak óta fokozatosan süllyedt. A kialakuló süllyedékbe az északi területekről, így a Mátra déli előteréből az Ágó-patak, a Tekerő-patak, Gyöngyös-patak, Bene-patak, illetve a Tarnóca szállították az üledékeket. A korábban elvégzett vizsgálatok részben ezeknek a patakoknak a fosszilis üledékeit tárták fel (Fűköh, L. 1999a, 1999b). Az észak felől érkező patakok a Jászság északi peremén hordalékkukat lerakva kiterjedt hordalékkúpokat építettek fel. A hordalékkúp területek élénk domborzatú homokbuckás területekké váltak, s ezzel igen élesen elkülönülnek a délibb Jászsági területek egyhangú síkságától. Ez a terület az ún. Gyöngyösi-sík, melyen belül a Tarna és Gyöngyös síkja alacsonyabb, felszínét folyóvízi formák (holtmedrek, lefűzött morotvák fedik.), ma is vizenyős terület. A tartós süllyedés következtében a felszínen csak felső pleisztocén és holocén üledékek találhatóak. A felső pleisztocénben még egységes Gyöngyös-Tarna hordalékkúp a holocén kezdetén kettévált, a K-i magasabb területeken löszös homokkal, homokos löszrel fedett futóhomok a jellemző, a nyugati alacsonyabb területek infúziós löszrel és holocén folyóvízi üledékekkel feltöltöttek. A feltárt Jászárokszállás melletti üledékek a két kifejlődési típus határán helyezkednek el. (Marosi, S.–Szilárd, J. 1969; Marosi, S.–Somogyi, S. 1990).

A mintavétel során két üledéktípus faunáját tudtuk begyűjteni. Az 1. sz. minta a területre jellemző nagyterjedésű homokos löszből származik, melyben rétegzettség nem volt megfigyelhető. A szelvény kialakítása során egy lencsés kiékelődésű, a környező üledékektől agyagosabb jellegével eltérő üledéktípust tártunk fel, melynek faunáját külön gyűjtöttük be (2. sz. minta).

I sz. minta faunája:

vízi fajok

Anisus spirorbis (L.)	31	1,3
Anisus vortex (L.)	6	0,3
Bathyomphalus contortus (L.)	2	0,1
Bithynia leachi (Shepp.)	4	0,2
Gyraulus albus (Müll.)	2	0,1
Gyraulus laevis (Ald.)	8	0,3
Gyraulus sp.	14	0,6
Lymnaea peregra (Müll.)	5	0,2
Lymnaea stagnalis (L.)	1	0,05
Lymnaea truncatula (Müll.)	58	2,5
Planorbis planorbis (L.)	19	0,8
Valvata piscinalis (Müll.)	5	0,2
Valvata pulchella Stud.	16	0,7

szárazföldi fajok:

Chondrula tridens (Müll.)	7	0,3
Cochlicopa lubrica (Müll.)	3	0,1
Columella edentula (Drap.)	17	0,7
Euconulus fulvus (Müll.)	1	0,05
Helicopsis striata (Müll.)	47	2,0
Nesovitrea hammonis (Ström.)	2	0,1
Perforatella rubiginosa (A.schm.)	5	0,2
Pupilla muscorum (L.)	178	7,6
Pupilla triplicata (Stud.)	9	0,4
Oxyloma elegans Risso	18	0,8
Succinea oblonga Drap.	1480	63,0
Trichia hispida (L.)	35	1,5
Vallonia costata (Müll.)	178	7,6
Vallonia tenuilabris (A.Br.)	118	5,1
Vertigo genesii (Gredl.)	1	0,05
Vertigo parcedentata (A.Br.)	12	0,5
Vertigo pygmaea (Drap.)	50	2,1

2.sz. minta:

vízi fajok:

Anisus vortex (L.)	5	2,3
Bathyomphalus contortus (L.)	2	0,1
Lymnaea palustris (L.)	1	0,5
Lymnaea truncatula (Müll.)	1	0,5
Valvata pulchella Stud.	1	0,5

szárazföldi fajok:

Carycium minimum (Müll.)	1	0,5
Columella edentula (Drap.)	5	2,3
Helicopsis striata (Müll.)	1	0,5
Pupilla muscorum (L.)	92	43,0
Pupilla triplicata (Stud.)	2	0,9
Succinea oblonga Drap.	96	45,0
Trichia hispida (L.)	5	2,3
Vertigo parcedentata (A.Br.)	1	0,5

A minták faunája alapján az üledékképződés pleisztocén volt egyértelműen bizonyítható. Az előforduló fajok közül a *Vallonia tenuilabris*, *Vertigo parcedentata*, *Vertigo genesii*, *Columella columella* tipikus löszfajok, melyek közül Sümegi, P.–Krolopp, E. (1995) dolgozatában az eolikus löszökre jellemző faunaelemként írja le többek között, a *Vertigo genesii* és *Vallonia tenuilabris* fajokat, melyek egyúttal a hideg klímát is jelzik. A hasonló hazai feltárásainkban, mint jelen esetben is jellemző a *Pupilla muscorum* és *Vallonia costata* dominanciája. A középső würmben a löszfaunákra a hidegtűrő elemek relatív gyakorisága a jellemző, a *Succinea oblonga* mellett a *Columella edentula* és a *Trichia hispida* előfordulása alapján a fauna pontosabb besorolása is lehetővé válik.

Krolopp, E. (1983) szerint az ártéri faunákban a közönséges fajok mellett a *Bithynia leachi* és a *Valvata pulchella* aránya válik uralkodóvá. A fentiekben leírt középső würmre jellemző faunakép igen jó egyezést mutat a Jászárokszállás határában feltárt üledékek faunájával, így megállapítható, hogy az üledékek a ***Bithynia leachi*–*Trichia hispida* biozóna, *Succinea oblonga* szubzónába** sorolhatók.

A fentiekben bemutatott faunában ugyanakkor jelen vannak olyan úgynevezett melegigényes fajok is, melyek általában nem tagjai a tipikus löszfaunáknak, mint a *Chondrula tridens*, *Pupilla triplicata*, *Helicopsis striata*, Ezek sokkal inkább egy erőteljes, a középső würm kezdetére jellemző felmelegedést jeleznek. Ennek oka feltehetően az, hogy az üledék nem helyben képződött, hanem részben a folyóvizek által áthalmazott üledék. A faunában előforduló mozgóvízre utaló fajok is ezt az elképzelést támasztják alá (*Valvata piscinalis*, *Valvata pulchella*, *Gyraulus laevis*). Vélhetően a Mátrából lefutó patakok szállították magukkal az üledéket, a Jászság területén kialakult üledékgyűjtőben rakták le.

A középső würm két eltérő ökológiai viszonyok között képződött üledéktípusát, egyébként jelen lelőhelytől északra, a Mátra közvetlen déli előterében is megtalálni (Fűkőh, L. 1999). Karácsond térségében feltárt negyedidőszaki üledékek a ***Helicopsis striata* szubzónába** sorolhatók, ugyanakkor Hír, J. (1988) által a visontai bánya területén feltárt üledékek faunája jól mutatja az egymásra települt idősebb ***Helicopsis striata* szubzónát** és a fiatalabb ***Succinea oblonga* szubzónát**. Ezeknek az adatoknak az ismeretében nem meglepő a medencében lerakódott üledékek kevert jellege.

Az üledékek szállítódása mellett egy másik érv is szól, nevezetesen, hogy Jászárokszállás térségében feltárt üledéksorban igen gyakori a pannonból áthalmazott *Viviparus sadleri* előfordulása. Ez a faj a mátraalji harmadidőszaki üledékekben gyakori, s közel a felszínhez – például Ecséd térségében 50 cm mélyen – fordul elő. E fajnak a pleisztocén üledékekben való megjelenése, ill. az így kialakult oritocönózisnak a kimutatása, szintén a víz szállító munkájának eredménye, mely megerősíti a pleisztocén faunáról fentiekben elmondottakat, illetve azt a tényt, hogy a pleisztocén végén a Mátra területéről kilépő folyóvizek a hegység déli előterében, a hegyláb felszíneken lévő üledékeket áthalmazták, s a szállítódás következtében a Jászság északi peremén, a folyamatosan süllyedő területeken rakták le.

A bemutatott kvartermalakkológiai elemzés eredménye jól alá támasztja és új adatokkal egészíti ki azt a folyamatot, melyet a geológiai, geomorfológiai vizsgálatok alapján eddig ismertünk.

Mindenképpen említést kell tenni, az 1. sz. mintában előforduló *Gyraulus sp.*-ként determinált fajról. Ennek, a *Gyraulus* nemzetségbe sorolt fajnak az előfordulása azért érdekes, mert morfológiai megjelenése, eltér az ez idáig ismert fajokétól. A 14 példány előfordulása nem tekinthető véletlenszerűnek, annál inkább igaz ez a megállapítás, hogy az itt feltárt

formákat Krolopp Endre más pleisztocén feltárásokból is kimutatta. Pontos identifikálásuk további vizsgálatokat, összehasonlító elemzéseket igényel.

Summary

The quaternary deposits of the Jászság area situated between the territory of northern part of the Great Hungarian Plain and the southern foreland of Matra Mountains. This territory is a very young subsided area formed in the Quaternary. The palaeoecological and stratigraphical analysis of the mollusc fauna of the quaternary sediments give new data to the development of the Jászság territory. The sediments were deposited by the former rivers (Bene stream, Gyöngyös stream). According to the fluvial species we can state, that the sediments were deposited by slow river movement. Characteristic species of these sediments are *Valvata pulchella*, *Valvata piscinalis*, *Gyraulus laevis*. According to the typical loess species of high relative frequency (*Vallonia tenuilabris*, *Vertigo genesii*, *Vertigo parcedentata*, *Columella edentula*, *Trichia hispida*, *Succinea oblonga*) the sediment was deposited in the cold period of Pleistocene, in the Würm period. On the basis of the dominant element of the malacological material the fauna can be ranged into the ***Bithynia leachi-Trichia hispida* biozone, *Succinea oblonga* subzone**. These ranging correlates well with other Pleistocene faunas in southern foreland of Matra Mountains (Visonta, Karácsond etc.)

Köszönetnyilvánítás

A cikk az OTKA T026123 sz. program támogatásával készült.

Irodalom

- Fűkőh, L. (1996): Kvartermalakovológiai vizsgálatok a Mátra és Bükk déli előterében.-Mal. Táj. 15.: 29–40.
- Fűkőh, L. (1999a): Adatok a Mátraalja negyedidőszaki fejlődéstörténetéhez .- Folia Hist.-Nat. Mus. Matr. 23.: 97–101.
- Fűkőh, L. (1999b): Geomorfológiai változások a Mátra alján a fiatal negyedidőszakban a Mollusca fauna alapján (in: Füleki: A táj változásai a Kárpát-medencében). Pp: 235–239. Gödöllő
- Hír, J. (1988): Puhatestű és aprógerinces leletek a visontai külfejtés löszrétegeiből.- Folia Hist.-Nat. Mus. Matr. 13.: 37–42.
- Keskeny, Á. (2000): Paleoökológiai vizsgálatok és környezetrekonstrukció a Mátraalján a negyedidőszaki Mollusca fauna segítségével.- Diplomadolgozat pp: 1–29. Eger
- Krolopp, E. (1983): Biostratigraphic division of Hungarian Pleistocene Formations according to their Mollusc fauna.- Acta Geol. Hung. 26.: 62–89.

FŰKÖH, Levente
Mátra Múzeum, Göngyös
Kossuth u. 40.
H-3200
lfukoh@egon.gyaloglo.hu

KESKENY, Ágnes
Eszterházy K. Főiskola
Eger
H-3300